

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті здійснено аналіз таких підходів до розгляду поняття ідентичності, як філософсько-психологічний, антропологічний, психоаналітичний, біхевіористський, символічний інтеракціонізм, конструктивістський, когнітивний, екзистенційно-гуманістичний, філософсько-культурологічний, соціальний, соціально-психологічний, акмеологічний. Розглянуто співвідношення понять «ідентичність», «ідентифікація», «ідентифікування».

Ключові слова: ідентичність, теоретичні підходи, аналіз, ідентифікація, ідентифікування.

В статье осуществлен анализ таких подходов к рассмотрению понятия идентичности, как философско-психологический, антропологический, психоаналитический, бихевиористический, символический интеракционизм, конструктивистский, когнитивный, экзистенциально-гуманистический, философско-культурологический, социальный, социально-психологический, акмеологический. Рассмотрено соотношение понятий «идентичность», «идентификация», «идентифицирование».

Ключевые слова: идентичность, теоретические подходы, анализ, идентификация, идентифицирование.

Постановка проблеми. Ідентичність як необхідна умова розвитку особистості, її творчої спрямованості і продуктивності важлива для самореалізації не лише окремих осіб, але й суспільства в цілому і виступає показником рівня цього розвитку. Гармонійною може вважатись лише та особистість, яка віднайшла свою ідентичність і не переживає її як джерело конфлікту та стресу.

Економічні, політичні, культурні та інші проблеми сучасного життя в кінцевому результаті впливають на ідентичність людини. Це стимулює прагнення науковців до теоретичного осмислення процесу самовизначення особистості, до дослідження низки питань, серед яких, зокрема, види спільнот, які індивід приймає як власні; механізми визначення і підтримання психологічних меж цих спільнот; роль власної позиції індивіда у підтриманні ідентичності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо розглядати ідентичність як поняття унікальної природи, самобутності людини, то його витoki знаходимо у працях таких філософів: Сокра-

та, Платона, Протагора, І. Канта, І. Фіхте, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха та ін.

Уведення в науковий обіг та поширення терміна «ідентичність» пов'язане з працями Е. Еріксона, який попередниками власної концепції називав В. Джеймса, З. Фрейда, Ч. Дарвіна та ін.

Сучасними дослідниками (Н. В. Антоновою, Б. С. Братусем, В. Й. Бочелюком, М. В. Заковоротною, Л. М. Карамушкою, С. Д. Максименком, В. В. Москаленко, Л. Е. Орбан-Лембрик, М. І. Пірен, Н. В. Чепелевою та ін.) розглядаються питання ідентичності, ідентифікації як складових самосвідомості, механізму соціалізації.

Мета статті полягає в аналізі теоретичних підходів до визначення ідентичності, їх систематизації та узагальненні; у конкретизації співвідношення понять «ідентичність», «ідентифікація», «ідентифікування».

Виклад основного матеріалу. Ідентичність як інтегральна глибинна характеристика особистості не може і не повинна розглядатись як стала, незмінна, статична властивість, що набувається особистістю на певному визначеному етапі розвитку. Ідентичність – це динамічна структура, що розвивається і змінюється протягом усього життя людини. Розвиток ідентичності характеризується нелінійністю і нерівномірністю, визначається прагненням особистості до набуття ідентичності і руйнівністю наслідків її втрати. Досягнення ідентичності пов'язане з ініціюванням бажаних для особистості тенденцій саморозвитку.

Ідентичність як новоутворення особистості у загальному вигляді визначається як стійке переживання тотожності «Я» у часі і просторі. Вона передбачає аутентичність самосприйняття, високий рівень інтеграції окремих динамічних і суперечливих образів «Я» в єдину систему, завдяки чому оформлюється і зберігається стійке, узагальнене і цілісне індивідуально-особистісне самовизначення, що підтримується і розділяється спільнотою значущих інших. Ідентичність передбачає самовизначення відносно базових взаємин Я із соціальним оточенням [9].

На думку Е. Еріксона, розвиток ідентичності відбувається як взаємодія трьох процесів – біологічного, соціального і «его». Існує оптимальний его-синтез, до якого прагне індивід, і оптимальний метаболізм, до якого прагнуть суспільство та культура. Щоразу, коли виникають певні біологічні або соціальні зміни, необхідна інтегруюча діяльність «его». Структура «его» містить такі компоненти: тілесна самість, що забезпечує досвід тіла; его-ідеал, тобто ідеї, зразки, конфігурації, що слугують для постійного порівняння [11].

Більшість дослідників підтримує Е. Еріксона у його розумінні ідентичності як категорії інтегральної, навіть всеохоплюючої, до якої на рівних правах входять і уявлення про власне тіло, і весь спектр самоусвідомлення та самосприйняття особистості, і усвідомлення себе в соціумі та світі загалом.

Відповідно до поглядів Дж. Марсія, ідентичність – це структура «его», внутрішня, самоутворююча динамічна організація здібностей, переконань та індивідуальної історії. Виявляється структура «его» через патерни розв'язання проблем, через способи виходу з кризи [13].

В. Джемс розглядав ідентичність з погляду емоцій, вважаючи, що відчуття ідентичності – це всього лише настроїв або емоція, не виражена в слові, але воно є основою всіх практичних і теоретичних прагнень [2].

Е. Фромм зазначав, що віднайти власну ідентичність означає бути, а не мати. Семантика стану, коли особистість надає перевагу бути (професіоналом), а не мати (диплом), передбачає відсутність тривоги і невпевненості, детермінованих страхом втратити те, що набуто, – у такому випадку ніщо не може загрожувати безпеці індивіда і позбавити його почуття ідентичності.

Представник символічного інтеракціонізму Дж.Мід під ідентичністю розуміє здатність людини сприймати свою поведінку і життя як єдине ціле. Згідно з концепцією символічного інтеракціонізму, взаємодія розглядається як вихідний пункт будь-якого соціально-психологічного аналізу. Тобто в становленні людського «Я» вирішальну роль відіграє взаємодія, тому що за ситуацій взаємодії формується особистість, яка усвідомлює себе, діючи спільно з іншими [6].

В межах конструктивістського підходу ідентичність розглядають як явище, що функціонує як особистісний конструкт або система конструктів. Реконструкція всередині системи конструктів пов'язується з виникненням почуття хвилювання і тривоги. Тривожність сигналізує про зіткнення індивіда із ситуацією, яку неможливо структурувати за допомогою наявних у нього конструктів.

Представники когнітивно орієнтованої психології (Х. Теджфел, Дж. Тернер, Г. Брейкуелл) визначають ідентичність як когнітивну систему, що виконує роль регуляції поведінки; має дві підсистеми: лінгвістичну (самовизначення в термінах фізичних, інтелектуальних, моральних) і соціальну (належність до роду, статі, національності) [3]. В межах теорії когнітивного розвитку Ж. Піаже пов'язує термін «ідентичність» із розвитком поняття

об'єктної незмінності, тобто незмінність об'єктів та ідентичність об'єктів еквівалентні. З формального погляду поняття «індивідуальна ідентичність» збігається з поняттям «об'єктна ідентичність» [7].

Згідно з поглядами Г. Теджфела, «Я-концепція» містить дві підсистеми: особистісну ідентичність і групову. Зсув від особистісної ідентичності до групової у свідомості відповідає зсуву від міжособистісних форм соціальної взаємодії до міжгрупових форм, і навпаки [6]. У працях Г. Теджфела, Дж. Тернера та їхніх послідовників, окрім вживання поняття «особистісна ідентичність», вводиться поняття соціальної ідентичності. Детальніше соціальну ідентичність як один із видів ідентичності розглядатимемо нижче. Німецький філософ і соціолог Ю. Хабермас запропонував застосовувати термін «Я-ідентичність» як сукупність особистісної і соціальної ідентичностей, оскільки особистісна і соціальна сфери знаходяться у процесі постійної взаємодії.

Згідно з поглядами А. Гідденса, ідентичність – це континуальність у просторі і в часі; самоідентичність – це континуальність, рефлексивно інтерпретована діючою людиною. Ідентичність і самоідентичність створюються та підтримуються в рефлексивній активності повсякденного життя [12].

Варто зауважити, що в радянській психології та соціології до І. С. Кона термін «ідентичність» майже не застосовувався. Натомість говорили про ідентифікацію як уподібнення людини суспільству. І. С. Кон інтерпретував ідентичність як умовний конструкт особистості. Відповідно до поглядів науковця, цей конструкт не статичний, він містить динамічні мотиваційні тенденції, врівноважує внутрішні і зовнішні імпульси [5].

Д. В. Колесов визначає ідентичність як типове явище людського буття, не випадкове і не рідкісне. Відповідно, воно виражає певну потребу. Ідентичність дає індивідові все те, чим володіє група індивідів, з якою даний індивід себе ідентифікує, єдність з якою він переживає. Ідентичність – це ставлення, сповнене позитивних емоцій, насамперед радості й упевненості індивіда в своєму статусі, оскільки, власне, завдяки ідентичності останній стає більш надійним [4].

Аналіз соціально-психологічного змісту виникнення ідентичності дає можливість тлумачити ідентичність як суб'єктивно-психологічну реальність нашого «Я», як продукт реальності і ментальності. На думку Л. Б. Шнейдер, найбільш адекватний опис ідентичності через досвід, спілкування, мову. Власне, з єд-

ності цих трьох компонентів народжується унікальна, самотуння сутність людини, що іменується ідентичністю.

Л. Б. Шнейдер пов'язує ідентичність із самосвідомістю і визначає її як складний феномен, складну психічну реальність, що містить символічні та раціональні рівні свідомості, індивідуальні і колективні, онтогенетичні і філогенетичні основи. Ідентичність – це психічний компонент самосвідомості, що формується та існує в світі людини [10].

На основі аналізу літературних джерел Ю. П. Поваренков [8] зазначає, що ідентичність – це цілісна, інтегральна якість особистості, що виявляється у формі певних емоційних станів; ідентичність реалізується як певна психологічна структура елементів; вона розвивається, а засобом її актуалізації і розвитку, зокрема, є механізм ідентифікації. Як якість особистості, ідентичність визначає суму поглядів і ставлень людини, її позицію і формує певні форми поведінки. Тож ідентичність виявляється у формі цілісної характеристики, що суб'єктивно переживається як почуття неперервності власної особистості, почуття цілеспрямованості та осмисленості власного життя, упевненості у зовнішньому схваленні.

Отже, у зарубіжній психологічній науці ідентичність найчастіше визначається як процес організації життєвого досвіду індивідуального «Я» впродовж усього життя людини, як структура «Его», динамічна організація здібностей, переконань і індивідуальної історії. У вітчизняній психології ідентичність розглядається як відповідність образу – Я його життєвому втіленню, його належності надіндивідуальному цілому, що охоплює суб'єктивний час, особисту діяльність, культуру; як процес складного вибору між легко набутих «Я» і «Я», що отримане в результаті власних зусиль, прагнень.

Аналіз основних напрямів дослідження ідентичності в зарубіжній і вітчизняній психології дозволив виділити кілька підходів до розгляду дефініції ідентичності (табл.1).

Таблиця 1

Підходи до розгляду поняття ідентичності

Назва підходу	Основні положення	Представники
Філософсько-психологічний	Ідентичність як унікальність людської природи, самотунність людини; відчуття ідентичності виступає основою всіх практичних і теоретичних прагнень	Сократ, Платон, Протагор, І.Кант, І. Фіхте, Г. Гегель, Л. Фейєрбах, В.Джемс, І. Кон, Е. Фромм

<p>Антропологічний</p>	<p>Самоідентичність, самобутність. Психічно здорові особистості мають меншу потребу відповідати натовпові і відмовлятися від відчуття власного Я. Їм не потрібно обмежувати свою свободу і вияви власної індивідуальності, щоб існувати в людському суспільстві, оскільки сильним боком їх самоідентичності виступає її істинність</p>	<p>М. Бубер, І. Кант, Ж.-П. Сартр, Л. Фейєрбах, Е. Фромм, М. Фуко, М. Хайдеггер</p>
<p>Психоаналітичний</p>	<p>Ідентичність – це структура «его», внутрішня, самоутворююча динамічна організація здібностей, переконань та індивідуальної історії; ідентичність як внутрішня неперервність самопереживання індивіда, внутрішня рівність із собою, тотожність особистості, важлива характеристика її цілісності і зрілості, інтеграція переживань людиною своєї тотожності з визначеними соціальними групами</p>	<p>З. Фройд, Е. Еріксон, А. Ватерман, Дж. Марсія, К.Г. Юнг</p>
<p>Біхевіористський</p>	<p>Ідентифікація як підкріплення і формування вторинної ідентичності, як свідоме чи несвідоме копіювання атрибутів або характеристик інших</p>	<p>Д. Долланд, Е. Маккобі, Н. Міллер, Л. Рау, Р. Сієрс</p>
<p>Символічного інтеракціонізму</p>	<p>Здібності, що сприяють збереженню ідентичності: здатність до рольового дистанціювання, до емпатії, толерантності, успішної репрезентації; здатність людини сприймати свою поведінку і життя як єдине ціле</p>	<p>О. П. Белінська, Е. Гоффман, Дж. Донат, А. Е. Жичкіна, Л. Краппман, Дж. Мід, С. Таркл, Ю. Хабермас, Н. Чеботарьова</p>
<p>Конструктивістський</p>	<p>Ідентичність як явище, що функціонує як особистісний конструкт або система конструктів</p>	<p>Дж. Келлі, П. Вайнрич, Н. Л. Іванова, Т. С. Стефаненко</p>

Когнітивний	Ідентичність розглядається як когнітивна схема, що виконує роль регулятора поведінки; має дві підсистеми: лінгвістичну (самовизначення в термінах фізичних, інтелектуальних, моральних) і соціальну (належність до роду, статі, національності)	Г.Брейкуелл, Г.Теджфел, Дж.Тернер, Ж.Піаже
Екзистенційно-гуманістичний	Ідентичність передбачає самовизначення відносно базових взаємин Я із оточенням; людина є тим, ким вона сама себе вибудовує	Д.Б'юдженталь, А.Маслоу, А.Мінделл, Е.Мінделл, Р.Мей, Ж-П.Сартр, К.Ясперс
Філософсько-культурологічний	Ідентичність – це континуальність у просторі і в часі; самоідентичність – це континуальність, рефлексивно інтерпретована діючою людиною	Р. Баумайстер, А.Гідденс, К. Поппер, М. Серто, Ю. Хабермас, В. Хесле
Соціальний (теорія соціальної ідентичності)	Ідентичність як результат процесу прийняття норм, очікувань, що відповідають соціальній групі, до якої належить особистість	Ф. Барт, М. Бубер, М. Й. Боришевський, Ю. В. Бромлей, В.Доїз, І. Л. Іванова, К. В. Коростеліна, С. Московічі, В. М. Мясищев, Г. Теджфел, Дж. Тернер, В. О. Ядов, К.Ясперс
Соціально-психологічний (теорія професійної ідентичності)	Ідентичність розглядається в контексті професійної діяльності, завдяки якій суб'єкт вибудовує спосіб професійної взаємодії із навколишнім світом; профідентичність передбачає розуміння людиною професії, прийняття себе в професії, вміння якісно і з користю для інших виконувати професійні функції	Г. М. Андрєєва, О. П. Єрмолаєва, Н. Л. Іванова, Д. В. Колесов, К. В. Коростеліна, Н. І. Кривоконь, Ч. Кулі, С. Д. Максименко, А. К. Маркова, Дж. Мід, Л. М. Мітіна, В. В. Москаленко, Ю. П. Поваренков, Е. Т. Соколова, Є.В.Чорний, Л. Б. Шнейдер

Акмеологічний	Ідентичність розглядається у контексті закономірностей і чинників, що забезпечують вищий рівень досягнень у професійній діяльності	К. О. Абульханова-Славська, О.А.Деркач, В. Г. Зазикін, Н. В. Кузьміна, Л. Е. Орбан-Лембрик
---------------	--	--

Варто зауважити, що в межах цих підходів склалися певні традиції у дослідженні феномена ідентичності, адже в кожному із підходів ідентичність розглядається з різних поглядів. Слід звернути увагу також на те, що в теоретичній інтерпретації проблеми ідентичності наявні й спільні моменти. На нашу думку, розглянуті теоретичні підходи не протидіють, а доповнюють один одного, виділяючи як об'єкт різні сторони ідентичності [1].

На нашу думку, варто здійснити аналіз співвідношення понять «ідентичність», «ідентифікація», «ідентифікування», оскільки в науковому середовищі ще не встигла встановитись стійка традиція застосування цих термінів, що часто стає причиною помилкової багатозначності, хибних інтерпретацій, підміни понять і загалом термінологічної плутанини. Крім того, розуміння співвідношення, що існує між цими поняттями, дозволяє більш чітко уявити собі роль та місце професійної ідентичності в структурі особистості та унаочнити процес її становлення.

Поняття «ідентичність» та «ідентифікація» повинні вживатися як позначення певного стану і процесу, що призводить до даного стану.

Зміст понять «ідентифікація» та «ідентифікування» багато в чому збігається. Обидва вони означають процес – пошук індивідом власної ідентичності, тобто певного постійного переживання (єдності, згуртованості). Відповідно, ідентичність – це особливий психічний стан (стійке переживання) індивіда, а ідентифікація та ідентифікування – процес його досягнення. Ідентичність може мати і ситуаційний характер, це не щось раз і назавжди досягнуте й закріплене, а те, що потребує підтримки. Тому ідентичність може ставати більш або менш яскравою та актуальною. Ідентифікування – це оперування значущістю відмінностей: формування їх оцінки як незначущих або формування позитивної оцінки. Відповідно досягнута цими двома шляхами ідентичність поділяється на безпосередню та опосередковану. Наступний психічний механізм досягнення ідентичності – це психічна проекція, тобто мисленнєве накладання власного образу на образ об'єкта ідентифікації і мисленнєве «виведення за дужки» відмінностей, оскільки вони можуть не лише наділятися позитивною значу-

щістю, але й перетворюватися на незначущі, які можна не брати до уваги [4].

Висновки. Розгляд поняття ідентичності дозволив виділити низку підходів, в межах кожного з яких склалися певні традиції у дослідженні даного феномена. Проте варто зауважити, що в теоретичній інтерпретації проблеми ідентичності наявні й спільні моменти. Вважаємо, що розглянуті теоретичні підходи не протидіють, а доповнюють один одного.

Зважаючи на наявність тісного взаємозв'язку між поняттями «ідентичність», «ідентифікація», «ідентифікування», варто зазначити, що ідентичність – це особливий психічний стан (стійке переживання) індивіда, а ідентифікація та ідентифікування – це процес його досягнення.

Список використаних джерел

1. Борисюк А. С. Идентичность как психологический феномен / А. С. Борисюк // Оралдын гылым жаршысы. – 2008. – № 3 (11). – С. 72–79.
2. Буякас Т. М. О проблемах становления чувства самоидентичности у студентов-психологов / Т. М. Буякас // Вестник МГУ. – 2000. – № 1. – С. 56–62. – (Серия 14: Психология).
3. Заковоротная М. В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты: [Электронный ресурс] / Заковоротная Маргарита Вилоровна. – Ростов-на-Дону : Изд-во СКНЦ ВШ, 1999. – 199 с. – Режим доступа : [http // www.i-u.ru/biblio/archive/sakovorotnaja_id/02.aspx](http://www.i-u.ru/biblio/archive/sakovorotnaja_id/02.aspx).
4. Колесов Д. В. Антиномии природы человека и психология различия (К проблеме идентификации и идентичности, идентичности и толерантности) / Д. В. Колесов // Мир психологии. – 2004. – № 3. – С. 9–19.
5. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М. : Издательство политической литературы, 1984. – 335 с.
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : [монографія] / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2009. – 528 с.
7. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Ж. Пиаже. – СПб. : Союз, 1997. – 256 с.
8. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю. П. Поваренков. – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.

9. Соколова Е. Т. К обоснованию клинико-психологического изучения расстройства гендерной идентичности / Е. Т. Соколова, Н. С. Бурлакова, Ф. Лэонтиу // Вопросы психологии. – 2001. – № 6. – С. 4–17.
10. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность и память: опыт генетической реконструкции / Л. Б. Шнейдер // Мир психологии. – 2001. – № 1. – С. 64–78.
11. Erikson E. H. Identity, Youth and Crisis / E. H. Erikson. – New York : W. W. Norton and Co., 1968. – P. 226–341.
12. Giddens A. Modernity and Self-identity / A. Giddens. – Stanford, 1991. – P. 201.
13. Marsia J. E. Ego identity status in college women / J. E. Marsia, M. L. Friedman // J. Person. – 1970. – V. 38., № 2. – P. 249–268.

The article deals with the analysis of the following approaches to the concept of identity, namely: philosophic-psychological, anthropological, psychoanalytical, behavioural, approach of symbolic interactionism, constructive, cognitive, existential-humanistic, philosophic-cultural, social, social-psychological, acmeological. The author reviews the concepts of «identity», «identification», «identifying».

Keywords: identity, theoretical approaches, analysis, identification, identifying.

Отримано: 21.08.2012 р.

УДК 159.923.2

Т.Ю.Бубряк

Проблема мотивації вибору професії «ПСИХОЛОГ»

У статті розглядається питання співвідношення соціально та особистісно зумовлених мотивів вибору студентами професії психолог. Проведено емпіричне дослідження змістових характеристик професійної самоідентичності. Було використано авторську анкету для виявлення тимчасової перспективи процесу професійного самовизначення і первинного інтересу до професії. На підставі результатів емпіричного дослідження виокремлено переважаючі типи перспектив ідентичності.

Ключові слова: психолог, професія, професійне самовизначення, професійна самоідентичність.